

ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილების“
პრობლემატიკა
Problematic of The Letters of a Traveler by Ilia
Chavchavadze

ნანა გონჯილაშვილი
Nana Gonjilashvili

ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
Ivane Javahishvili Tbilisi State University
ჰუმანიტაჲულ მეცნიეხებათა ფაკულტეტი
Faculty of Humanities

საკვანძო სიტყვები: ლიტერატურა, პერიოდიზაცია, ეპოქა,
ქრონოლოგია, მსოფლმხედველობა, ჟანრი.

Keywords: Literature, Periodization, Epoch, Chronology,
Worldview, Genre.

„მგზავრის წერილები“, ანუ „ვლადიკავკასიიდან ტფილისამდე“ ილია ჭავჭავაძის ქრონოლოგიურად პირველი პროზაული ნაწარმოებია, იდეურად მთლიანი და გამოკვეთილი მსოფლმხედველობით. სათაურის პირველი ნაწილი გამოკვეთს მგზავრს, რომელიც, თავის მხრივ, გზასაც ითავსებს და წერილებსაც (გზა - მგზავრი - წერილები); სათაურის მეორე ნაწილი კი კონკრეტულ გზასა და მოგზაურობა-მოძრაობას ასახავს, რაც კვლავაც მგზავრს მიემართება. აქვეა გზის დროული საზრისიც - მოგზაურობა კონკრეტულ დროში, რომელიც განზოგადებისკენ ისწრაფვის. ამდენად, უკვე სათაურშიც იკვეთება მგზავრი - სიტყვა-აზრი და მოძრაობა, დრო და სივრცე. თხზულების მხატვრული მიკროსტრუქტურა და დრო-სივრცული ფონი გაცხადებაა ერთი იდეისა: „ანმყო, შობილი წარსულისაგან, არის მშობელი მომავალისა“. სწორედ ამ თვალთახედვით იშლება ილიას საპროგრამო თხზულებაში ფიქრის აღმძვრელი და აზრის გამომკვეთი, ლოგიკური განსჯისა და სასიცოცხლო მოძრაობის ამსახავი, მწყობრად ჩამოყალიბებული და ორგანიზებული მხატვრული სახე-სიმბოლოები, რომლებიც ერთი დიდი ჯაჭვის ცალკეულ რგოლებად აღიქმებიან.

ილიას მთავარი სათქმელი და კითხვა-სატკივარი „მგზავრის წერილების“ ფინალშია გაცხადებული. სიუჟეტის დანარჩენი მონაკვეთები და ეპიზოდები, მხატვრულ-სახეობრივი სისტემა საფეხურებად ლაგდება და ერთი მიზნობრივი ცენტრისკენაა მიმართული. თავის მხრივ, ნაწარმოების ეს ძირითადი იდეური ნასკვი განსაზღვრავს და საზრისს აძლევს თხზულების ყველა ეპიზოდს. ამგვარი ურთიერთმიმართება „ადუღაბებს“ მთელ ნაწარმოებს და „მგზავრის წერილები“ დრო-სივრცულ მდინარებაში „ერის წყლულის“, „ბედისა და უბედობის“, მოძრაობა-უძრაობის, ნათლისა და ბნელის, სამომავლო გზების ძიება-დასახვის მათიანედ იქცევა. ამდენად, ერთი კონკრეტული საკითხის შესწავლა თხზულების თითქმის მთელი სიუჟეტის კვლევას მოიცავს; მხატვრული სახეობრივი სისტემა და კომპოზიციის სტრუქტურული ელემენტები ერთმანეთშია ჩან-

ნული; ყოველი თავი გარკვეულ იდეას, დებულებას გამოკვანძავს, რომელიც საფუძველს უმზადებს მომდევნო თავს, გარკვეული მიზნით აირეკლება კიდევ მასში და ახალი დასკვნის გამოტანის წინაპირობას ქმნის; ცალკეული თეზა კი ერთიანობაში ილიას და, ზოგადად, თერგდალეულთა სამოქმედო პროგრამად წარმოდგება. „მგზავრის წერილების“ შინა არსი სტრუქტურული და მსოფლმხედველობრივი ასპექტების ერთიანობაში ვლინდება. ამიტომ, ნაშრომის ძირითადი საკითხის გამოკვეთამდე, საჭიროდ ვთვლით, თვალი გავადევნოთ თხრობის ყოველ მონაკვეთსა თუ სახე-იდეას, რომელიც თავად წაგვიძლევს, მიგვიყვანს საკვლევ თემასთან და მისი ამოცნობის შესაძლებლობასაც მოგვცემს. ნაშრომში არაა განხილული ყველასათვის კარგად ცნობილი სახე-სიმბოლოები (სამეცნიერო ლიტერატურაში ისინი ზედმიწევნითაა შესწავლილი), მათ მხოლოდ მოვიხმობთ ნაწარმოების კომპოზიციასა და სტრუქტურასთან მიმართებით. აქვე შევნიშნავთ, რომ ამბის მთხრობელს ჩვენს ნაშრომში „მგზავრ-ილიას“ ვუწოდებთ. ამის საფუძველს გვაძლევს არა მარტო ილიას ბიოგრაფია, არამედ თხზულებაში გაცხადებული ის მრწამსი და კრედო, რომელიც მისი შემოქმედების მამოძრავებელია.

ი. რატიანი აღნიშნავს, რომ „მგზავრის წერილებში“ ავტორი მაქსიმალურად არის დაახლოებული მგზავრი-მთხრობელის პერსონაჟთან, მაგრამ მისთვის სპეციფიკური დრო-სივრცული პარამეტრები მხოლოდ პირობითად ემთხვევა პრსონაჟისათვის სპეციფიკურ დრო-სივრცულ პარამეტრებს – მხატვრული მიკროსამყაროს პირობითი ხასიათი და გრამატიკული დროის ფორმები სრული იზომორფიზმის საშუალებას არ იძლევიან“ [რატიანი 2006 : 43]. თუმცა ი. რატიანი ასევე გამოკვეთს აზრს, რომ „მონოლოგში ავტორისა და პერსონაჟის დრო-სივრცული პლასტები თანაარსებობენ ერთი სუბიექტის პირობებში“ [რატიანი 2006 : 23].

ვფიქრობთ, მგზავრი მხოლოდ მთხრობელი-პერსონაჟი როდია, მასში ილიას ხმა მძლავრობს; რეალური პიროვნება, ავ-

ტორი, პერსონიფიცირდება მგზავრის სახე-სიმბოლოში, ერ-
წყმის მის შინაგან სამყაროს და რეალისტური ხმა თხზულები-
დან ერთიანად, მწყობრად „გამოისმის“. მიყვეთ თხრობას.

ნაწარმოების პირველ თავში მგზავრის თვალთახედვის
არეში იჭრება „რუსის, პირ-დაუბანელი და თავ-დაუვარცხნელი
„იამშჩიკის“ ბრიყვი სახე, იმისი ოყრაცული სანახაობა, იმისი
მიდუნ-მოდუნებული ზღაბვნა, უადამიანო და პირუტყვული
მიხვრა-მოხვრა [ქავჭავაძე 1984 : 195]. „იამშჩიკის“ ამ დახასია-
თებას მოჰყვება „მამულის კვამლის“ სიტკბოების მრავლის-მე-
ტყველი შეფასება: „ოჰ, მამულის კვამლო, მართლა-და ტკბილი
და სასიამოვნო ხარ: ხანდისხან ისე აგვიბამ თვალებს ხოლმე,
რომ ჩვენს საკუთარ უბედურობასაც ვერა ვხედავთ“ [იქვე]. ეს
უკანასკნელი ფრაზა, რომელიც თხზულების დასაწყისშია
ნათქვამი, განმსაზღვრელია არა მარტო რუსის „იამშჩიკის“,
არამედ თხრობის სხვადასხვა მონაკვეთზე მოწოდებული
„შორს წასული“ „პოვოსკის“, ირონიულად მაცქერალი „ფრან-
სიელის“, „გონებით მცხოვრები“ „პოდპორუჩიკის“ სახე-სიმბო-
ლოებისა და მათ მიღმა საგულვებელი „საკუთარის უბედუ-
რობისაც“ და „შეჩვეული ჭირისაც“. სწორედ ეს სიტყვებია და-
ცემული მამულის აღდგინებისათვის თვალის ახელის, ადამია-
ნის გამოღვიძების, „ჩვეულებისამებრ მამულისა სლვის“ გაც-
ნობიერების, სამომავლო გზათა ძიება-დასახვის მომასწავებე-
ლი, ბიძგის მიმცემი და თხზულებაში წამოჭრილი ფიქრისა და
გულისწადილის, სამოქმედო პროგრამის ჩამოყალიბების ერ-
თგვარი მაცნე-ნანამძღვარი.

სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია (პ. რატიანი, ა.
ბაქრაძე, ლ. მინაშვილი, მ. ნინიძე, გ. კანკავა და სხვ.), რომ „იამ-
შჩიკიცა“ და „პოვოსკაც“ „შორს წასული“ რუსეთის სახე-სიმ-
ბოლოებია.

თხზულებაში მგზავრის „პოდპორუჩიკთან“ დიალოგის
ვრცელი მონაკვეთი „იამშჩიკისა“ და „პოვოსკის“ სახეთა გახ-
სნას ემსახურება. „იამშჩიკისგან“ მართული „პოვოსკის“ წყა-
ლობით „შორს წასული“ რუსეთის სახე-იდუა და შინა არსი სწო-

რედ ამ ჩინოსნის მეტყველებაში მჟღავნდება. ილია „მამულის კვამლით თვალახვეულებს“ ნათლად წარმოუჩენს და განუმარტავს, რომ „იზღერის ბაღით“ გაზომილ-აწონილი განათლება უმეცრების ქადაგებაა, ზნეობრივი დაცემის მომასწავებელია; სამეცნიერო სიტყვების - „ცივილიზაცია“, „ასოციაცია“, „არდუმენტაცია“, „ინტელიგენცია“, „კასსაცია“ - გაზეპირება ყალბი რიტორიკაა; ბნელ ოთახში სანთლის შემოტანა და „განათლებულობაში ფეხის ჩადგმა“ მხოლოდ და მხოლოდ უვიცობის ქადაგებაა; „პოდპორუჩიკის“ სამეცნიერო გამოგონება, „მეცნიერული აზროვნება“, „ღვანლი“ და ოსტატობა - ბუზებით „აღებმიცემობა“ და ქურდობის მოშლა-აღკვეთა - ცრუ საქმიანობის, ცრუ პროგრესის, ცრუ იდეალების დამკვიდრების მანიშნებელია; ჩვენი ქვეყნის მიმართ „პოდპორუჩიკისეული“ სიყვარული კი თვალთმაქცობაა, რუსეთის მიერ „ახლადდაჭერილი ქვეყნების“ მიმართ რომ ვლინდება.

ნაწარმოების პირველ თავში ნათქვამი ფრაზა - „მამულის ტკბილი და სასიამოვნო კვამლით“ თვალის აბმა და საკუთარი უბედურების ვერდანახვა - ანთითების ფუნქციას ასრულებს და ფხიზელი თვალითა და გულისყურით ხედვისაკენ მოუწოდებს ეროვნული კატასტროფის წინაშე მდგარ უძველესი კულტურის საქართველოს, რომელსაც რუსეთის „პროგრესის“ წყალობით „იზღერის ბაღად“ - სამოთხედ - ქცევა ელის.

ერთ სისტემად შეკრული ზემოაღნიშნული მხატვრული სახეები თუ სახე-იდევები საქართველოს აწმყოს წარმომარჩენელი სურათებია, რომლებიც, იმავდროულად, წარსულისაკენ მიგვაპყრობინებს მზერას; მეტად გამოკვეთს მტკივნეულ რეალობას, რაც, ავტორის ჩანაფიქრით, ერის მოძრაობაში მოყვანას, გამოღვიძებას ემსახურება. ამდენად, თხზულებაში წარსული-აწმყოს ერთიანი გააზრება მომავლის ხატის ჩვენებისკენაა მიმართული. აქ თითქოს სრულდება, შემოირკლება სათქმელის ერთი ნაწილი, რომელიც ახალი რგოლის - განსჯა-ფიქრისა და შემეცნების - წარმომშობია (ისე ვით წარსულისაგან შობილი აწმყო მომავლის მშობელია). და მართლაც, „მგზავრის წე-

რილების“ კომპოზიციაში მნიშვნელოვანი ფუნქცია ენიჭება საკუთარ თავთან დარჩენილი მგზავრის მონოლოგს, რომელიც, იმავდროულად, მკითხველთან გამართული დიალოგია. აქ ილია რუსეთში მყოფი და ქვეყანას მოშორებული ჭაბუკის მიერ განვლილ ოთხ წელიწადს აფასებს. ეს ერთი აბზაცი იტევს ცხოვრების საძირკველს, ცხოვრების წყაროს სათავეს, სინათლესა და სიბნელეს შუა გადებულ ბენვის ხიდს, ცხოვრების კვირტს, მტევანსაც და ძაღლყურძენასაც. ამ მონაკვეთში ავტორისეული შეფასებაცაა, განსჯაც, სწავლებაც, სწრაფვაც და ოცნებაც; „ნეტავი იმას, ვისაც შენგან გადებული ბენვის ხიდი ფეხთა-ქვეშ არ ჩასწყდომია, ნეტავი იმას, ვინც შენც რიგიანად მოგიხმარა“ [ჭავჭავაძე 1984 : 198], – ნატრობს მგზავრი, რადგან მომავალში საკუთარ ქვეყანაში უნდა გამოვლინდეს და შეფასდეს მისი „ცხოვრების კვირტიდან“ გამოღებული ნაყოფი.

მგზავრის ეს ფიქრი და აზრი მსჯელობის „ვრცელ საგნადაა“ ქცეული ილიას წერილში „საქართველოს მოამბეზედ“ და ცხოვრების, მეცნიერებისა და ხელოვნების მიმართ წარმორჩნდება: „...ცხოვრება ძირია, ხელოვნება და მეცნიერება მასზედ ამოსული შტოები არიან. როგორც მიწიდან ამოხეთქილი შტოები ისხამენ ნაყოფსა და როცა სათესლოდ მოჰსწევენ, ისევ მიწას გადმოსცემენ, რომ ახალი ძირი გაიკეთონ და ამ ძირმა სხვა ახალი შტოები ამოხეთქოს, აგრეთვე ცხოვრებაზედ ამოსულნი შტოები – მეცნიერება და ხელოვნება – ისხამენ ზედ ცხოვრების ნაყოფსა და როცა მოჰსწევენ სათესლოდ, ისევ ცხოვრებასვე გადმოსცემენ ახალის ცხოვრების გამოსაკვანდავად. ამისთანა დამოკიდებულება აქვს ცნობიერებას ცხოვრებაზედ და ცხოვრებასა თავის რიგზედ ცნობიერებაზედ. მართალიც არის: რაც ცნობაში მოყვანილი, რაც დამტკიცებულია, მხოლოდ ის გადადის ხალხში, მხოლოდ ის მიიღება ხალხისგან. და რაც მიიღება, მხოლოდ იგი სცვლის ხალხის მდგომარეობასა, ცხოვრებასა“ [ჭავჭავაძე 1984: 529]. ილიას ეს მსჯელობა ოთხ წელიწადზე დაფიქრებული მგზავრის გონებაში წამოჭრილი სახე-იდებების ერთგვარი განმარტება-პასუხია, რომელ-

საც „აზრის მოძრაობამდე“ მივყავართ. მგზავრი-ილიას ოთხ წელიწადზე მსჯელობა არა მარტო მიღებული ცოდნის მნიშვნელობას გამოკვეთს, იმავდროულად იმის ჩვენებას ემსახურება, როგორია ცოდნით ახელილი და აღჭურვილი თვალის სამშობლოს სვე-ბედის ჭვრეტა; ამ ცოდნით შეიარაღებული მთხრობელი მთელი არსებით შეიგრძნობს და უფრო მტკივნეულად აღიქვამს „იამშჩიკსა“ და „პოვოსკას“, „ფრანსიელსა“ და „პოდპორუჩიკს“ და, ზოგადად, „ეს საძაგელი სურათი საძაგელის მიწისა“ მისთვის მეტად საგრძნობი, შესაზარია. ქართველისათვის ნიშანდობლივი მამულის „ტკბილი კვამლით“ თვალისახვევა ახლა რეალობისთვის თვალის გასწორებისკენაა მიმართული. ეს „ოთხი წელიწადი“ მგზავრი-ილიასათვის ახალი სიტყვისა და საქმის დასაბამია, რომლის მოწეული ნაყოფით შესაძლებელია, ადამიანი მისწვდეს „ცაში შავარდნის ფრენასა“, მაგრამ არა ჭაბუკური გზებით, არამედ სხვა მომცდილებით, ცოდნითა და გარჯით.

ოთხ წელიწადზე ფიქრს ლოგიკურად აგრძელებს მწყობრ სისტემად ჩამოყალიბებული დიალოგი მგზავრისა საკუთარ თავთან, რომელიც ერთგვარად დიალოგიზებულ მონოლოგად აღიქმება. განმარტებული მგზავრი საკუთარ გულსა და გონებასთან იწყებს სიტყვას; ეს სიტყვა კი „მოსაკიდებელი ჩანგალივით მისწევ-მოსწევს მის გულს“ და „ფიქრების ფერად გრეხილში“ „ერთი უფრო ბრწყინვალედ გამოხატული“ აზრი მოიკვეთება: „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და როგორ შემეყრება იგი მე?“ [ჭავჭავაძე 1984 : 199], რასაც მამულთან დამყარებული ურთიერთობის სხვადასხვა შესაძლო სურათი მოჰყვება. მგზავრი-ილია ამ დიალოგით თავის სულში გვახედებს, რადგან ვუყვარვართ და გულში „გახურებულ თონეს“ გვიჩვენებს, რომელიც „პურს არსობისას აცხობს“ (მგზავრის მიერ ქვეყანასთან გამართულ კითხვა-პასუხს დაწვრილებით ქვემოთ შევხებით).

ქვეყანასთან საკუთარი დამოკიდებულების გარკვევის, წარმოსახვაში სიტყვიერი მიმართების უცხოობელი დამყარე-

ბის შემდეგ, მგზავრის ცნობიერებაში იბადება უმწვავესი კითხვა - „შენმა ქვეყანამ საქმე რომ მოგთხოვოს, მაშინ რასა იქმ?“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200]; სიტყვიერი კავშირი, მგზავრის თვალთახედვით, დამყარებულია, საქმიანი კავშირი - გასარკვევი. და თითქოს წყდება ფიქრი, მაგრამ ამ კითხვაზე პასუხს გვაძლევს ნაწარმოების მომდევნო თავები მყინვარისა და თერგის, დღისა და ღამის შეპირისპირების ჩვენებით, რომლებიც შემოსაზღვრავს ღია სივრცეს და გამონასკვავს ორ დიდ იდეას. თვალთახილული მყინვარი და თერგი უხილავ ფიქრებს აღძრავს და იწყება მსჯელობა ხსნის გზაზე, მიზნების განხორციელების შესაძლებლობებზე, სამოქმედო პროგრამის დასახვაზე. მყინვარისა და თერგის კონტრასტული სახე-სიმბოლოების ჩვენება--გახსნა მთავარი იდეის გამოკვეთას ემსახურება: „მოძრაობა და მარტო მოძრაობა არის... ქვეყნის ღონისა და სიცოცხლის მიმცემი“ [ჭავჭავაძე 1984 : 208]. სწორედ აქ ვლინდება მოძრაობის ფილოსოფია, იდეური კონცეფცია, აქ იკვეთება სიტყვისა და საქმის ქვეშარიტი კავშირი და აქ ცხადდება ილიას „სული საქმით მეტყველი“ (სულხან-საბას სიტყვებით - „სიტყვა საქმიანი“ და „საქმე სიტყვიანი“).

სიტყვისა და საქმის კავშირის შესახებ ილია თავის პუბლიცისტურ წერილში - „წერილები ქართულ ლიტერატურაზე“ - ამბობს: „... ცხოვრება ყოველთვის ორ დიდ ტოტად დადის. ერთი ტოტი მოაზრე ცხოვრებაა, მეორე - მოსაქმე, რომელნიც ისე არიან ერთმანეთზე დამოკიდებულნი, რომ ხან ერთია მეორისაგან წარმოდგენილი, ხან მეორე პირველისაგან. თვით აზრიც სხვა არა არის, გარდა იმისა, რომ საქმეა ჯერ განუხორციელებელი, და საქმეც _ აზრია, უკვე განხორციელებული“ [ჭავჭავაძე 1984 : 652].

„მოძრაობა“ ფართო სემანტიკის შემცველი სიტყვაა. ილიასთან იგი არა მარტო საქმეს, არამედ აზრსაც მოიცავს. გ. ასათიანი ილიას ზემოაღნიშნული წერილის განხილვისას დაასკვნის: „ამრიგად, ხელოვნება, ისევე, როგორც მეცნიერება, „აზრის მოძრაობას“ ემსახურება. ხოლო „აზრი“ ამ შემთხვევაში

ილიას ესმის, არა როგორც კერძო, სუბიექტური აზრი მეცნიერისა ან ხელოვანისა, არამედ როგორც ობიექტურად განზოგადებული „ხალხის აზრი“. ამრიგად, ხელოვნება ხალხის აზრის გამოხატულებაა და მისი წარმატების კრიტერიუმი ამ აზრის სწორ წვდომაში უნდა ვეძიოთ“ [ასათიანი 1978: 14]. დავძენთ, რომ „მგზავრის წერილებში“ მოწოდებადქცეული მოძრაობის იდეა ქმედებასთან ერთად ადამიანთა „აზრის მოძრაობაში“ მოყვანას ისახავს მიზნად.

მყინვარისა და თერგის კონტრასტული სახე-სიმბოლოების ჩვენებას ასევე კონტრასტის პრინციპზე აგებული დღისა და ღამის შეპირისპირება მოჰყვება. ნაწარმოების კომპოზიციაში მას გარკვეული ფუნქცია ეკისრება. თუ მყინვარისა და თერგის შედარებამ სიტყვისა და საქმის ერთიანობა გამოკვეთა, დღისა და ღამის სიმბოლო-წყვილმა (ნათელსა და ბნელს შორის ზღვარის დადებით, ნათლის უპირატესობის ჩვენებით), ჩვენი აზრით, ადამიანის დანიშნულება, საამქვეყნო ვალი უნდა წარმოაჩინოს, რადგან „...ცარიელია ეს სავსე ქვეყანა უადამიანოდ!“ სიტყვისა და საქმის წარმომთქმელ-აღმსრულებელი ადამიანია. იგია ღვთის ხატი, „ნათელი დღის“ მომყვანი და „ბნელი ღამის“ განმდევნელი, განათლების მომფენი და უმეცრეების დამგმობ-გამფანტავი. ყველა მოვლენა მასთან მიმართებით იძენს საზრისს; ღვთის ნებით მხოლოდ მას ხელეწიფება ქვეყნის ძალისა თუ უძლურების, აღორძინებისა თუ დაცემის, ხსნისა თუ წარწყმედის შემოქმედება. დღე-ღამის კანონზომიერ მონაცვლეობაში, რასაკვირველია, დღის პრიმატით, რწმენაა ხვალინდელი დღისა, „ბედნიერი ერის“ გაღვიძებისა და ნათელში დგომისა, რომელსაც ამქვეყნად ადამიანი წინამძღოლობს.

პუბლიცისტურ წერილში - „წერილები ქართულ ლიტერატურაზე“ - ილია ამბობს, რომ „საზოგადო სარბიელზე გამოსული კაცი უსათუოდ ან აზრის კაცია, ან საქმისა, ან ორისავე ერთად, თუ ისე ბედნიერად მიმადლებულია ბუნებისაგან, რომ შემძლებელია ერთისაც და მეორისაც. საზოგადო სარბიელი

მოედანია საზოგადო ცხოვრებისა, რომელიც ამ შემთხვევაში სხვა არა არის-რა, გარდა აზრთა და საქმეთა ერთმანეთთან ბრძოლისა ცხოვრებისავე ესე თუ ისე მოსაწყობად და მისამართავად, იმიტომ, რომ ყოველი აზრი, ყოველი საქმე, ცხოვრებისათვის ასე თუ ისე შესაწყნარებელი, იმავ არსებობისათვის ბრძოლის კანონს ექვემდებარება..., და ისე არ იჩენს თავს, რომ ან ყოფილს აზრს, ან საქმეს წინ არ შეეხალოს და ომი არ გადაუხადოს ადგილის დასაჭერადნ [ჭავჭავაძე 1984: 646-647].

მგზავრი-ილია გზადაგზა აყალიბებს თავის მოქალაქეობრივ პოზიციას და საგნისა თუ მოვლენის ფილოსოფიური სიღრმით გააზრებას გვთავაზობს. აქაც იკვეთება ნაწარმოების მხატვრულ-სტრუქტურული მთლიანობა. დღისა და ღამის შეპირისპირება, ბნელის უარყოფა და ნათლის დამკვიდრების სურვილი თხზულების შემდგომ თავში გაღვიძებული ადამიანის იდეას უკავშირდება: „კარგია გაღვიძებული ადამიანი!... მაგრამ უფრო უკეთესია ადამიანი, რომელსაც ძილშიაც არა სძინავს, ქვეყნის უბედურობით გულ-აღტკინებულსა“ [ჭავჭავაძე 1984 : 210].

ამდენად, დღისა და ღამის კონტრასტული შინა არსის ჩვენება საფუძველს ამზადებს ზოგადად ადამიანისა, შემდგომ კი „გაღვიძებული ადამიანის“ იდეის წარმოსაჩენად. ამას მოწმობს წინარე, კერძოდ, III თავში საკუთარ ფიქრებთან დარჩენილი მგზავრის კითხვა: „შევძლებ კი... ის თითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველს კაცში არა ჟოღავდეს, ერთ დიდ ცეცხლად შევაგროვო ჩემი ქვეყნის გაციებულის გულის გასათბობად“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200], რომელიც VI თავში გაღვიძებულ ადამიანთან მიმართებით გრძელდება და პასუხიც რწმენით აღსავსეა: „ჩემო ღამაზო ქვეყანავ, არიან ამისთანანი შენში? მე მოვნახვ და, თუ ვიპოვე, ვეთაყვანები“ [ჭავჭავაძე 1984 : 210].

თხზულებაში კვლავაც გვხვდება სხვადასხვა თავში ამა თუ იმ საკითხისა თუ პრობლემის შესახებ მსჯელობის გაგრძელება, მათი შეჯერება და მწერლის საბოლოო ჩანაფიქრის ჩამოყა-

ლიბება. ამას მოწმობს V თავში დღისა და ღამის ჭიდილის ფონზე გამართული მსჯელობა, რომელიც წინარე თავში (IV – თერგისა და მყინვარის შედარებისას) გამოკვეთილი იდეის გაღრმავებას და შემდგომში (VI – „გაღვიძებულ ადამიანზე“ საუბარისას) დასკვნის გამოტანას ემსახურება. აქ კვლავაც ხშირადდება თერგის სახე-იდეა – „თერგის თავზედ-ხელაღებულის დენის ხუილი“, შემდგომში „თერგის დაუჩუმარი ჩივილი“, მგზავრი-ილიას „ფიქრებსა და თერგის შუა“ იდუმალი კავშირის არსებობა. ეს თანხმობა მგზავრის გულსა და ტვინში გამონასკველ სიტყვასა და თერგის დაუსრულებელ სრბოლას (ქმედებას) შორის მყარდება. სწორედ ამის გამო მგზავრს გული უტოკავს და მკლავი უთრთის. ეს მღვიძარე, მხედრული შემართებით აღვსილი ადამიანის მახასიათებელია: „ვინ აღვიდეს მთასა უფლისასა, ანუ ვინ დადგეს ადგილსა წმიდასა მისსა? უბრალო ჯელითა და წმიდაჲ გულითა, რომელმან არა აიღო ამაოებასა ზედა სული თჳსი და არცა ეფუცა ზაკვით მოყუასსა თვსსა“ [ფსალმ. 23, 3-4]. ფსალმუნის ეს სიტყვები, ჩვენი აზრით, განმარტავს მგზავრის შეგრძნებებს, რომელთა მნიშვნელოვნება კიდევ ერთხელ და იმავე სიტყვებით წარმოჩინდება VI თავში: „გულმა კვლავ ტოკვა დამინყო და მკლავმა თრთოლა, სრულის მძულვარებით მოვაშორე თვალი მყინვარის დიდებულებასა და გამოვეთხოვე მის ფეხთა ქვეშე გაგიჟებით მავალს თერგსა“ [ჭავჭავაძე 1984 : 211], – ეს თითქმის დასკვნითი აკორდია, შეჯამებაა წინარე თავებში თავმოყრილი აზრებისა; მგზავრი-ილია თერგის კვლავაც ბლავილსა და ბრძოლაში ქვეყნის დაუყუჩავ ტკივილს ხედავს, რომელიც მღვიძარე ადამიანის გულალტკინებაში იხატება; ამდენად, მღვიძარე ადამიანთან, რომელსაც გული უტოკავს და მკლავი უთრთის, მიმართებით მჟღავნდება მოძრაობის არსი. „რისთვის? დროს დავაცადოთ ამის პასუხის მიცემა“ [ჭავჭავაძე 1984 : 209], – ამბობს ავტორი და ეს კითხვა უპასუხოდ არ რჩება, იგი თხრობის შემდგომ მონაკვეთებში ამოიკითხება.

როგორც ვხედავთ, „მგზავრის წერილების“ მხატვრულ-სტრუქტურული მთლიანობა სხვადასხვა თავში წამოჭრილი

კითხვა-პასუხების, მხატვრულ სახეთა ურთიერთმიმართების შედეგადაა მიღწეული. წინარე თხრობის ესა თუ ის მოვლენა თავს იჩენს სიუჟეტის შემდგომ მსვლელობაში, ახსნილია თანმიმდევრული ლოგიკით და საოცარი სიმწყობრის, „გვირისტით შეკერილის“, განცდას ბადებს.

ყოველივე ზემოთქმულის შედეგად შეგვიძლია, ჩამოვაყალიბოთ მგზავრის გულსა და გონებაში გამოკვეთილი სამოქმედო პროგრამა, რომელიც წარსულის, აწმყოსა და მომავლის თვალსაწიერით ფასდება: სიტყვა, საქმე, სიკეთის გზაზე შემდგარი „გაღვიძებული ადამიანი“, „უბრალო ჯელითა და წმიდა გულითა“.

სამოქმედო პროგრამის აღსრულებისათვის მხოლოდ ქვეყნის გულშემატკივარი ადამიანის შემართება არაა საკმარისი; ერთ-ერთი მთავარი, გადამწყვეტი მხარე, სამოქმედო ასპარეზი მშობლიური მიწა-წყალია. „თვალ-ყურ-მადევარი“ ქვეყნისგან „მონაშუქი“ სიყვარულით იქნება შესაძლებელი სანუკვარი მიზნის განხორციელება, მოქმედება და „აზრის მოძრაობაში“ მოყვანა. მხოლოდ ერთობლივი ძალისხმევა გამოიღებს ნაყოფს. და ამ ნაყოფიდან შემდგომში „უნდა გამოიკრიფოს ახალი თესლი ახალის ცხოვრების გამოსაკვანძავად...“ [ჭავჭავაძე 1984: 527]. ყოველივე ეს კარგად აქვს გაცნობიერებული მგზავრ-ილიას და თხზულების რამდენიმე თავი ცხადად თუ შეფარვით წარმოაჩენს (როგორც მხატვრული თვალსაზრისით, ისე კომპოზიციის მხრივ) მშობლისა და შვილის სიყვარულითა და „ღვიძლი სიტყვით“ გაჯერებულ მონოლოგსა თუ დიალოგს, იმ დუმილს, რომელიც მხოლოდ გულისყურითაა გასაგონი. ამ მიმართებით ნაწარმოებში ერთობ საინტერესო და საგულისხმო მოვლენა წარმოჩნდება – ზოგიერთი მიკროსტრუქტურა ისეა ჩაქსოვილი და შეზრდილი თხრობის დრო-სივრცულ მდინარებას, რომ მკითხველის მიერ იგი გარკვეული ფუნქციური დატვირთვის მქონე ერთ-ერთ ბუნებრივ სეგმენტად აღიქმება, რომელსაც განსაზღვრული ადგილი აქვს მიჩენილი. ერთი შეხედვით, მოვლენები დროული თანამიმდევრობით ვითარდება

და თხრობა სწორხაზოვნად მიდის. აღმოჩნდება, რომ ერთმანეთისგან დაშორიშორებულ ზოგიერთ თავს (და არა მარტო სახეებსა და მოვლენებს) შორის დამოუკიდებელი ურთიერთმართებაა დამყარებული, რომლის ამოცნობა და წაკითხვა უკეთ წარმოაჩენს მგზავრი-ილიას ფიქრისა და გულისწადილის პასუხს, წარმოსახვის რეალობადქცევის შესაძლებლობას.

„მგზავრის წერილების“ კომპოზიციაზე საუბრისას, ჩვენი აზრით, დაკვირვებას მოითხოვს III და VI-VII თავების ურთიერთმართება, კერძოდ, ქვეყანასთან შესაყრელად მიმავალი მგზავრის ფიქრი-საწუხარი და მგზავრისა და ლელთ ღუნისა შეხვედრა-დიალოგი. ზემოაღნიშნული თავები ერთმანეთს ემსგავსება არა მარტო ზოგადი მსჯელობით, უპირველეს ყოვლისა, კონკრეტული საკითხებისა თუ მოვლენების წარმოჩენა-შეფასებით. ამგვარი მსგავსება, რასაკვირველია, განსხვავებებსაც გულისხმობს.

თუ თვალს გავადევნებთ თხრობას, ცხადად შევამჩნევთ, რომ ვლადიკავკასიდან წამოსული მგზავრის ფიქრებში დასმულ კითხვებს – „როგორ შევეყრები მე ჩემს ქვეყანას და რო-გორ შემეყრება იგი მე? რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე?“ [ჭავჭავაძე 1984 : 199], – მოხევესთან შეხვედრა სცემს პასუხს; ეს არაა პიროვნების პიროვნებასთან შეხვედრა, ეს მგზავრის შეყრაა თავის ქვეყანასთან, ესოდენ სანუკვარი და იმავდროულად იჭვნეული, ათასგვარი ფიქრის ამშლელი.

გ. ჯიბლაძე „გაღვიძებულ ადამიანზე“ მსჯელობისას აღნიშნავს, რომ ასეთი ადამიანები „... ილია ჭავჭავაძემ პირველ ყოვლისა ხალხის წიაღში დაინახა, მიაგნო მათ აზრს, წადილს, ჩასწვდა სულის სიდრმეში და ერთი მათგანი – მოხევე ლელთ ღუნია წარმოგვიდგინა, როგორც თავისი ხალხის სახე, მისი სანუკვარი იმედების ცოცხალი განსახიერება“ [ჯიბლაძე 1984 : 13].

მ. ნინიძის აზრით, „მგზავრის წერილებში“ „... აღწერილია მთხრობელის მგზავრობა ვლადიკავკასიდან თბილისამდე, მაგრამ საყურადღებოა, რომ აქაც ჩანს ამ ამბების გარეშე მსმენელი, „წერილების“ ადრესატი – მშობლიური მიწა-წყალი“ [ნინიძე 1997 : 154].

ჩვენი აზრით, თუკი „იამშჩიკი“ და „პოვოსკა“, „პოდპორუჩიკი“ და „ფრანსიელი“ ზოგადი სახე-იდებია და მათ მიღმა რუსეთისა და გარეშე თვალთ მაცქერალი ევროპის სურათი იხილვება, „ზორბა“ ლელთ ღუნია სიმბოლოა მშობელი ქვეყნისა, „პატარა მთის ცხენითა“ და ქართული ტალავრით, ფიქრითა და განსჯით, გულის თვალთა და გულის ყურით, „ფერშერჩენილი“ აზრითა და სიტყვის კილოთი.

ამდენად, მგზავრი-ილიას ესოდენ ნანატრი და გულნამკრთალი, სიხარულით აღვსილი შეხვედრა-ნაცნობობა შედგა. III თავში მგზავრის დასმული შეკითხვის – „რას ვეტყვი მე ჩემს ქვეყანას ახალს და რას მეტყვის იგი მე?“ – პასუხად VI თავში ლელთ ღუნია პირით ქვეყანა ამეტყველდება, მთის ვიწროდ „ყოფნობას“, გზისა და ქირის, „ჭამადისა და სმადის“ არქონას ამცნობს, „სვამეხის“ „კერძობას“, მთისა და ბარის სიმრთელესა და მაძღრობას, „უერთიუროდ“ ყოფნის „სიგონჯეს“ უყვება.

ზემოაღნიშნული თავების ურთიერთმიმართება კვლავაც გრძელდება და თითქოს კითხვა-მიგების ჟანრშია მოქცეული.

დავუბრუნდეთ III თავს და მგზავრის კიდევ ერთ შეკითხვას – „ვინ იცის: იქნება მე ჩემმა ქვეყანამ ზურგი შემომამქციოს, როგორც უცხო ნიადაგზედ გადარგულსა და აღზრდილსა?“ [ჭავჭავაძე 1984 : 199] ეს შეკითხვა VII თავში, როგორც სხვა შემთხვევაში, აირეკლება და პასუხიც აქაა საძიებელი. ლელთ ღუნია მგზავრის „მილეთობის“ ამბავს იჭვენულად კითხულობს, რადგან ეს უკანასკნელი ქართველთა ტალავრით არაა მოსილი, „რუსად მორთულა“. მოხევისთვის „თვალთათვის ტყობად სამასელ არნა“, „ქართველის ტალავრის იერი სრულად სხვაია. რუსულჩი ქართველ კაც მეუცხოების,“ – ამბობს იგი [ჭავჭავაძე 1984 : 214]; ქართული ენით კი ბევრი საუბრობს და ამიტომ მოხევეს უჭირს მისი „მილეთობის“ გაგება. დიალოგისას ირკვევა, რომ მგზავრისათვის გულით ქართველობაა მთავარი, ტანისამოსი კი უმნიშვნელოა; ლელთ ღუნიასათვის კი „გული შიგნიდ არნ, უხედველ, ტალავარ გარედ არნ, სახედველ“ [ჭავჭავაძე 1984 : 214]. როგორც ვხედავთ, მშობელი ქვეყანა ერთი შე-

ხედვით იჭვნეულად უყურებს უცხო „ტალავრით“ მორთულ მგზავრს, რომელმაც წინასწარ ივარაუდა „უცხო ნიადაგზედ გადარგულისა“ და აღზრდილის ქვეყნისაგან შესაძლო განაპირება. მგზავრი არწმუნებს ლელთ ღუნიას (ქვეყანას), რომ იგი ქართველია.

მგზავრი ნაბიჯ-ნაბიჯ მიიწევს ქვეყნის გულისაკენ და ქვეყანაც გულს უხსნის მას. ამის დასტურია მგზავრის სიტყვები: „არ ვიცი, ჩემმა მოხევამ დამიჯერა, თუ არა. ეს კია, რომ ამის შემდეგ ამისთანა ბაასი გავაბით“ [იქვე]. ბაასის გაბმა ქვეყნისაგან ზურგის შექცევაზე არ მეტყველებს, პირიქით, „მითვისებას“ გამოხატავს, რადგანაც მგზავრში საკუთარი „ქვეყნის დვრიტაა დადებული“, როგორც ამას მგზავრი-ილია III თავში ვარაუდობს. შემდგომში ამ საკითხზე აღარ მახვილდება ყურადღება, რაც იმის მაჩვენებელია, რომ მოხევამ ირწმუნა მგზავრის ქართველობა, გული გადაუშალა, თავისი ტკივილი, საწუხარი გაანდო და ცხოვრების საჭირბოროტო პრობლემები „შაასმინა“: „რაიც ვუწყი, შეგასმენ“ [ჭავჭავაძე 1984 : 213].

III თავში კიდევ ერთი კითხვა დაისმება მგზავრის გონებაში – „მაგრამ მაშინ რა ვქმნა, რომ ჩემმა ქვეყანამ გამიყოლოს და მიაბბოს თავის გულის-ტკივილი, თავისი გლოვის დაფარული მიზეზი, თავისი იმედი და უიმედობა, და მე კი, მის ენას გადაჩვეულმა, ვერ გავიგო მისი ენა, მისი სიტყვა?“ [ჭავჭავაძე 1984 : 199] და პასუხად ლელთ ღუნიას თხრობაში (VI-VII თავებში) ქვეყნის გულისტკივილი, იმედი და უიმედობა ხმიანდება. წარსულისა და აწმყოს სურათები ერთმანეთს ენაცვლება – წარსულში მნიშვნელოვანი წმინდა სამების საყდარი, განძთა საფარი, ერთა საბჭო, ბჭეთაგან გაბრჭობილი სამართალი, თარხნობის წოდება, მოხევის თქმით, აწმყოში, „რუსობაჩი“ ყოფნისას, უქმდება, თარხნობა „ცუდდება“, ძველი წყობა, რწმენა და ბჭობა „გადავარდის“; მოხევის „ენას გადაჩვეული“ მგზავრი ცდილობს მისი სიტყვის, მისი ენის გაგებას, სურს შეიტყოს, „უწინდელი დაწყობა და დრო უკეთესი იყო?“ „ადრიდა ავად თუ კარგად ჩვენ ჩვენი თავნი ჩვენადვე გვეყუდნეს, მით იყვის

უკედ“ [ჭავჭავაძე 1984 : 215], _ ესაა ქვეყნის, მშობლის ნათქვამი შვილისადმი, გულზე რომ მიუკრავს და მიუთვისებია, რადგანაც მისი სისხლი და ხორცია. სწორედ ეს აფიქრებდა ლარსის „სტანციაში“ საკუთარ თავთან დარჩენილ მგზავრ-ილიას (III თავი), რომელმაც საბოლოოდ გადაწყვიტა, „რომ ჩემი ქვეყანა მიმიღებს და მიმითვისებს კიდეც, იმიტომ რომ იმისი სისხლი და ხორცი ვარ“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200]. მგზავრი-ილიას ეს წინათგრძნობა გამართლდა, „ჭაღარა-მორეული“ მოხევე, ქვეყნის „თვალ-ყურ-მადევარი“, კვლავაც განაგრძობს თავისი და ქვეყნის სატკივარის მბობას. VII თავში მშობლიური ქვეყნის გულისტკივილი - ლელთ ღუნიას თხრობა - კვლავ წარსულ-ანმყოფ დრო-სივრცული პროექციისკენაა მიმართული; მისი თქმით, წარსულში ზნეობის სინძინდე, რწმენის სიმტკიცე, შემწყნარებლობა, მტერთან ბრძოლა, სახელიანობა, „ერთურთობა“ ანმყოფში მეძავ-მრუშობით, მტრობით, ერის დავრდომით, სახელის წახდენით, ქართველთა წეს-წყობის მოშლით შეიცვალა. ყველაფერი „სასყიდვალ“ შეიქმნა, „ცარიელ მშვიდაბას ცარიელ სტვამაქით“ კი უხმარი სატევარივით ჟანგი დაედება. ლელთ ღუნიას პასუხში „უსვენარი“, კალმახიანი თერგი ხმიანდება „უსრბოლო“ წყლის ბაყაყებისა და ქვემძრომების საპირისპიროდ (მსგავს აზრს გამოთქვამს მგზავრი IV თავში თერგისა და მყინვარის შეპირისპირებისას: „ნეტავი შენ, თერგო! იმითი ხარ კარგი, რომ მოუსვენარი ხარ. აბა პატარა ხანს დადეგ, თუ მყრალ გუბედ არ გადაიქცე და ეგ შენი საშიშარი ხმაურობა ბაყაყების ყიყინზედ არ შეგეცვალოს“ [ჭავჭავაძე 1984 : 208]). როგორც ვხედავთ, მგზავრის პოზიციას მოხევე თავისი სიტყვებით ემონმება, საერთოა თვალთახედვა, გულისტკივილი, „გლოვის დაფარული მიზეზი“, რაც მშობლისა და შვილის „ერთ სულ და ერთ ხორც“ მყოფობის, ურთიერთშეცნობის, ნდობისა და სიყვარულის მაჩვენებელია. ამიტომაც მგზავრის გადაწყვეტილება, რომელიც III თავშია გამოთქმული - „გადავწყვიტე, რომ... იმის სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულის სიტყვას მამულის შვილი ყურს უგდებს განა მართო

ყურითა, გულითაცა, რომლისათვისაც დუმილიც გასაგონია“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200] – VI-VII თავებში თვალნათლივ აღესრულება (რაოდენ მსგავსობს ეს ნათქვამი იოანე საბანისძის მკითხველისადმი მიმართულ სიტყვებს: „მომიპყრენით საჩინონი ეგე სასმენელნი თქვენნი და უფროჲსლა საცნობელნი ეგე ყურნი გულისა და გონებისა თქვენისანი განჰმარტენით სმენად...“ [საბანისძე 1984 : 118]).

აღსანიშნია ისიც, რომ თხზულების III და VII თავებში ერთი კითხვა თანმხვედრია, კერძოდ, ვლადიკავკასიდან წამოსული მგზავრი ფიქრსა და განსჯას მოუცავს: „მე შევიძლებ კი, რომ მას ღვიძლი სიტყვა ვუთხრა და იმ სიტყვით გულისტკივილი მოვურჩინო, დავრდომილი აღვადგინო, უნუგემოს ნუგეში მოვფინო, მტირალს ცრემლი მოვწმინდო, მუშაკს შრომა გავეადვილო“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200]; ამ კითხვაზე თითქოს იდენტური კითხვითვე პასუხს აძლევს ლელთ ღუნია (VII თავი): „აწინა ქვრივ-ობოლ ვინ განიკითხის, ატირდომილ გააცინის, დაცემულ ვინ აღადგინის?“ [ჭავჭავაძე 1984 : 215] და მოხევე ქვეყნის ტკივილს ამოთქვამს, რომ მღვიძარე ადამიანს ვერ ხედავს თავის წიაღში; სწორედ აქ, დაცარიელებულ ასპარეზზე, ითხოვს ქვეყანა მგზავრი-ილიასაგან საქმეს, რადგან შვილად იცნო იგი, ვითარცა მშობელმა ღვიძლი სიტყვა უთხრა, ახლა კი მისგან ელის „სიტყვას საქმიანს“. მოხევის წუხილში, რომ „აწინა არა არნ კაცნი, და თუ არნ – პირად და გულად ჯულურ არნ. ერი დავარდნილ, გალახულ არნ, ვრდომილ-კრთომილ“ [იქვე], – თითქოს გრძელდება III თავში მგზავრის წინაშე წამოჭრილი კითხვა – „და ის თითოეული ნაპერწკალი, რომელიც არ შეიძლება რომ ყოველს კაცში არა ჟოღავდეს, ერთ დიდ ცეცხლად შევაგროვო ჩემის ქვეყნის გაციებულის გულის გასათბობლად“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200], რომლის პასუხად მგზავრისათვის საქმის კეთება მოიაზრება: „საქმე საქმეშია“. ამ „საქმესთან“ დაკავშირებით კი ლელთ ღუნია უცხო ქვეყნიდან დაბრუნებულ შვილს ერთგვარ სამოქმედო რჩევასაც აწვდის არშის ციხის ამბის თხრობისას – „ჭკუიანი ვაჟკაცობაი ეგე არნ: სად ღონეი ვერ ჰღონობს, იქაიდ ხერხს ემუდვნის“ [ჭავჭავაძე 1984 : 216].

მგზავრი-ილიასა და საყვარელი მიწა-წყლის მოხეურ კილოზე საუბარში მხატვრული წარსული, ანმყო და მომავლის პერსპექტივა ანარეკლია ისტორიული წარსულის, ანმყოსა და მომავლისა. ასეთ მასშტაბურ ხედვას კი თხზულების თითოეული ეპიზოდი, მოვლენა და მხატვრული სახე-იდეა უმზადებს საფუძველს, რომელიც, თავის მხრივ, წარსულსა და ანმყოს აერთიანებს, რათა მომავლისაკენ მოგვაპყრობინოს მზერა.

ყოველივე ზემოაღნიშნული კიდევ ერთხელ შეფარვით თუ ცხადად წარმოაჩენს თხზულების III და VI-VII თავების ურთიერთკავშირს, საერთო ხაზს, რაც თხზულების კომპოზიციურ მთლიანობას მეტად შესაგრძნობს ხდის, მის ცალკეულ თემათა და იდეათა ურთიერთგამჭოლ სპეციფიკას გამოკვეთს.

მგზავრი-ილიასა და ლელთ ღუნას (ქვეყნის) კითხვა-მიგებას ერთგვარად ეხმიანება ილიას ლექსი „კითხვა-პასუხი“, რომელშიც პოეტის გულისტკივილს ქვეყანა-სამოთხე პასუხს აძლევს, რომ მისი ძე ბედკრული, უძლური, „ლუკმა-ნატრულია“, რომ სიყვარულის წილ მტრობა და შურია, ძმათა მკვლელობაა, წყევლა-კრულვაა, მადლი ცოდვითაა ძლეული: „სადაც არ აბნევს თვის წმინდა ნამსა სული მართალი და წრფელი გული“ [ჭავჭავაძე 1984 : 60]. ამ ლექსშიც ქვეყანა-სამოთხის წალკოტი „ურგებ-ურწყულ“ უდაბნოდაა ქცეული და, შესატყვისად, საქმეს ითხოვს შვილთაგან, მართალი და წრფელი სულისა და გულის მეორე ადამიანებისგან.

სავსებით მართებულად აღნიშნავს გ. კანკავა, რომ „... მგზავრის დრამატული ეჭვი, გაიგონებს თუ არა იგი სამშობლოს „სიტყვას“, რომელიც მისი ქვეყნის „გულისტკივილზე“ მოუყვება, VII თავში დადებითად გადაწყდება. სამშობლო ქართველი ხალხის განმსახიერებელი პერსონაჟის, „მოხევს“ პირით ეტყვის „თავისი გლოვის დაფარულ მიზებს“ – ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო“. ბოლო, VIII თავში ვიგებთ, რომ მგზავრმა „გაიგონა“ მოხევის (სამშობლოს) „სიტყვა“; „მე მართო იმას ვიტყვი, რომ იმან თავისის სიტყვით თავისს გულისტკივილს მიმახვედრაო“. ამგვარად, წრე შეიკრა. სამშობლომ

უთხრა თავისი „სიტყვა“ მგზავრს და მგზავრმაც იგი „გაიგონა“ [კანკავა 2000: 233-234] და კიდევ: „მისი (მოხევეს - ნ.გ.) „სიტყვით“ საკუთარ „გულისტკივილზე“ თვით სამშობლო ლაპარაკობს“ [იქვე : 236].

მგზავრის გადანყვეტილება - ქვეყნის „სიტყვასაც და ენასაც გავიგებ, იმიტომ რომ მამულის სიტყვას მამულის შვილი ყურს უგდებს განა მართო ყურითა, გულითა, რომლისთვისაც დუმილიც გასაგონია“ [ჭავჭავაძე 1984 : 200], - აღესრულება ნაწარმოების ფინალში. აქ მგზავრი-ილია გვამცნობს, რომ ყველაფერი შეიტყო მოხევის სიტყვებიდან და მის აზრს „მისივე ფერი შეარჩინა“ და სიტყვას „მისი კილო“, რომ ამ ნათქვამით თავის გულისტკივილს მიახვედრა, ასე რომ ნატრობდა მგზავრი. „მიგიხვდი, ჩემო მოხევევ, რა ნესტარითა ხარ ნაჩხვლეტი. „ჩვენი თავი ჩვენადვე გვეყუდნესო“ [ჭავჭავაძე 1984 : 217], - ამ სიტყვებით გამოწვეულმა ტკივილმა მგზავრის ტვინიდან გულამდე ჩაირბინა, იქ გაითხარა სამარე და დაიმარხა, რაც მკვდრეთით აღდგინების იმედს გულისხმობს, საყვარელი მამულის აყვავების იმედს. ესაა მთავარი სათქმელი, გაცნობიერება იმისა, თუ „ვინ არის, სიდამ მოსულა, სად არის, წავა სადაო“ (ამ შემთხვევაში ქვეყანასთან მიმართებით გასაცნობიერებელი). ახლა მგზავრი-ილია სვამს კითხვას - „როდემდის?“ და საყვარელი მიწა-წყლისაგან ელის პასუხს.

„მგზავრის წერილების“ და, ზოგადად, ილიას ეპიკური ნაწარმოებების ფინალთან დაკავშირებით მ. ნინიძე აღნიშნავს, რომ ხშირად ისინი „... რიტორიკული შეკითხვით, მკითხველისადმი მიმართვით ან მრავალწერტილით მთავრდება, რაც ერთხელ კიდევ ხაზს უსვამს იმ ჩანაფიქრს, რომ მწერლის მაღლიანი საქმე მართო მისი ნაფიქრალის ამოთქმით არ მთავრდება. კეთილმა თესლმა რომ ნაყოფი გამოიღოს, ეს პროცესი მკითხველის გულშიც უნდა გაგრძელდეს და ამჯერად მანაც გაარკვიოს თავისი დამოკიდებულება წაკითხულისადმი...“ [ნინიძე 1997 : 82].

ლელთ ღუნიას (რომელთანაც შეხვედრა მგზავრმა „არამც თუ ინანა, დიდად კმაყოფილი დარჩა“) მშობლიური მიწა-

წყლის სახე-სიმბოლოდ გააზრების სისწორეზე მიანიშნებს მგზავრი-ილიას მიერ მკითხველის წინაშე მისი წარდგინებაც, მისი სახის გამოკვეთა: „ჩემი მოხევე ძალიან კაცი გამოდგა. იგი იყო ჭაღარა-მორეული, ხანში შესული კაცი. ბოლოს გამოჩნდა, რომ იგი თვალ-ყურ-მადევარიც ყოფილა იმ პატარა ქვეყნისა, რომელიც მის გარეშემო ბედს შემოეხაზა და რომელიცა იმის უფერულის ცხოვრების მისაქცევ-მოსაქცევად დაენიშნა“ [ჭავჭავაძე 1984 : 211]. მოხევე, იმავდროულად, მღვიძარე ადამიანის სახეა, გულში რომ აქვს სიყვარულით მოხაზული მამულის წარსული-ანმყოს ტკივილიანი საფიქრალი. თუ დავაკვირდებით, შევამჩნევთ, რაოდენ განსხვავებულია „რუსის პირდაუბანელი და თავდაუარცხნელი“, „ბრიყვი სახისა“ და „ოყრაცული სანახაობის“ „იამშჩიკის“, მისი „შორს წასული პოვოსკისა“ და „სანახავად ღირსი“, „ზორბად მოსული“ პატარა მთის ცხენზე მჯდარი მოხევის მგზავრი-ილიასეული აღწერა. ისეთი სიყვარული და სითბოა ჩაქსოვილი ლელთ ღუნისა სახე-ხასიათის გამოკვეთისას, რომელიც მხოლოდ მამულიშვილური სიყვარულით გამსჭვალულ ადამიანს შეუძლია წარმოაჩინოს: „ჩემს მოხევეს... ისე არხეინად და გულაუმღვრევლად აყოლებდა თავის ახოვან ტანს ცხენის ძუნძულს, ისეთის დამშვიდებით და განცხრომით აბოლებდა თავის ჩიბუხსა, რომ გეგონებოდათ - ამისთანა ქეიფში სხვა კაცი ძნელად თუ იქნება დედამიწის ზურგზედაო“ [ჭავჭავაძე 1984 : 211]. როგორც ჩანს, მგზავრის სიტყვები – „ჩემს მოხევეს“ და მოხევის შემდგომი შეფასება – „ძალიან კაცი გამოდგა“ და „თვალყურმადევარიც ყოფილა“ – მგზავრი-ილიასაგან მისი შეთვისება-შესისხლხორცების ცხადყოფაა, რომელიც რადიკალურად განსხვავდება რუსეთის განმასახოვნებელი „იამშჩიკისაგან“ – „რამოდენაც სურათია კარგი, ორ იმოდენად საძაგელია ნამდვილი“ [ჭავჭავაძე 1984 : 195]. ლელთ ღუნია სიმბოლოა ჯერ კიდევ მძინარე „მშობელი ქვეყნისა“, „ქართვლის ძილში კვნესის“, „ტანჯვით ამოძახილისა“. ლელთ ღუნია რომ ქვეყნის სახეა, ამას კითხვის ადრესატიც მოწმობს – „საყვარელი მიწა-წყალი“, რომელმაც მგზავრი-ილიას გამოწასკვული

აზრი ახლა თავად უნდა გამონასკვოს და, მწერლისავე თქმით, „ამბავში ჩართული აზრი წაიკითხოს, სულს მიაღევნოს გულის-ყური“. თავად მგზავრი მღვიძარე, მარად მაძიებელი და დაუ-ცხრომელი ადამიანია, რომელიც სავსეა რწმენით და თავისი „ლამაზი ქვეყნის“ მიმართ ერთგვარ ფიცს სდებს, რომ მონა-ხავს „ქვეყნის უბედურობით გულალტკინებულ“ ადამიანს, „რო-მელსაც ძილშიაც არ სძინავს“ და თუ იპოვის, ეთაყვანება. აქ იკვეთება მწერლის მისია და „საღვთო ვალი“, პიროვნული და ეროვნული „მე“. ამ გზაზე დგას ილია თავისი სიცოცხლითა და შემოქმედებით. მისთვის ყოფიერების საზრისი და მიზანი, რო-გორც თავად აღნიშნავს, საქართველოს კეთილდღეობაა: „ჩვენი საქმე საქართველოს ხალხის ცხოვრებაა; მისი გამჭო-ბინება ჩვენი პირველი და უკანასკნელი სურვილია“ [ჭავჭავაძე 1987 : 533].

„მგზავრის წერილებს“ (ისევე როგორც ილიას შემოქმედე-ბას), ვფიქრობთ, ზედმიწევნით ესადაგება აკ. წერეთლის შემ-დეგი სიტყვები: „... ჩვენი მწერლობაც უტყუარი სარკე უნდა იყოს ქართველობისა; შიგ უნდა ისახებოდეს საქართველოს მრავალფეროვანი ბუნება მისის მიწა-წყლით, მთა-ბარით, ტყით და ველით და სხვანი. ქართველის გრძნობა-გონება ხორ-ცშესხმულად უნდა მოძრაობდეს შიგ უმეტნაკლებოდ, ზომიე-რად, აწმყო წარსულს უნდა ეთანხმებოდეს და ორივე ერთად კი მომავლისაკენ მიიწევდეს. თუ ეს არ იქნება, ჩვენი მწერლობაც უმნიშვნელო იქნება, როგორც უბრალო რამ, უსახო ლანდი“ [წერეთელი 1901 : 2].

„მგზავრის წერილებში“ დრო და სივრცე ვლადიკავკასი-დან ფასანაურამდე ეროვნული მსოფლმხედველობითაა გაჟ-ღენთილი და წარსულიდან აწმყოს გავლით მომავლისაკენ მი-მავალ გზად გაიაზრება.

ლიტერატურა:

1. **ასათიანი, გ. (1978)**, ილია ჭავჭავაძე, პოეტი და მოაზროვნე, გა-მომცემლობა „ნაკადული“, თბილისი.

2. **კანკავა, გ. (2000)**, „მგზავრის წერილების“ მხატვრულ ხატთა სისტემა. იდეოლოგია. დათარიღება, ლიტერატურული ძიებანი, XXI, თბილისი.
3. **ნინიძე, მ. (1997)**, მადლის წაყარო, ილია ჭავჭავაძის მრწამსი და შემოქმედება, გამომცემლობა „ლომისი“, თბილისი.
4. **რატიანი, ი. (2006)**, ქრონოტოპი ილია ჭავჭავაძის პროზაში. ხუთი თხზულების ანალიზი, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.
5. **საბანისძე, ი. (1982)**, ჰაბოს წამება, ქართული პროზა, I, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
6. **წერეთელი, ა. (1901)**, ფელეტონი, წერილი მეგობართან, გაზ. „ივერია“, N103.
7. **ჭავჭავაძე, ი. (1984)**, თხზულებანი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
8. **ჭავჭავაძე, ი. (1984)**, თხზულებანი, გამომცემლობა „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.
9. **ჯიბლაძე, გ. (1984)**, „ილია ჭავჭავაძე“, პროზა და მსოფლმხედველობა, წ. II, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, თბილისი.

Ilia's main message and question-dilemma reveals itself at the finale of the Letters of a Traveler. All the other parts and episodes of the plot, the creative-image system are organized gradually and are directed towards one target center, serve the cause of showing the mentioned. In return, the given main idea knot of the literary work defines and gives sense to all the episodes of the essay. Such interrelation solidifies the whole work and in the time-space flow, Letters of a Traveler transforms into the chronicles of “nation's ulcer”, “luck and misfortune”, movement-immobility, the light and the darkness, search for and setting of future roads.

“Povoska”, “Iamshchik”, “Podporuchik”, “Fransieli” and realities affiliated with them are the thinking image-ideas tied into one system; they are the images of Georgia's present, real life, which, at the same time turn our sight towards the past; they show the painful reality more clearly, which, by the author's intention, serve the task of moving the nation, awakening it.